

Asian Century and the Assessment of China's Position in Iran's Look to the East Approach

Mehrshad Ghafarizade^{*1} Omid Asiyaban²

Received: 2024-10-01

Revised: 2024-12-07

Accepted: 2025-01-18

Available Online: 2026-09-16

How to cite this article:

Ghafarizade , M, Asiyaban, O (2026). Asian Century and the Assessment of China's Position in Iran's Look to the East Approach, Iranian Research Letter of International Politics, 14 (02), 103 - 127 (in Persian with English abstract)

<https://doi.org/10.22067/irlip.2026.90054.1578>

Extended Abstract**1- Introduction**

The emergence of China as the most prominent rising power in Asia and its growing influence in the international system have significantly affected the distribution of global economic, political, and geopolitical power. Over the past decade, the transformation of China into a major global power has contributed to the expansion and strategic deepening of its relations with West Asian countries, including the Islamic Republic of Iran. Iran's strategic geographical position, its energy resources, and its potential role in regional and transcontinental connectivity, particularly within the framework of China's Belt and Road Initiative, have increased the importance of Tehran in Beijing's strategic calculations. At the same time, the transformation of the international system and the growing significance of Asia have encouraged the Islamic Republic of Iran to reconsider its foreign-policy priorities and attach greater importance to relations with emerging Asian powers.

Within this context, the "Look to the East" approach has gradually acquired a more prominent position in Iran's foreign policy. Although the intensification of Western sanctions, particularly following the United States' withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action, contributed to the strengthening of this approach, reducing Iran's orientation toward the East to a merely reactive response to sanctions provides an incomplete explanation. The transformation of the international system, the growing economic and political weight of Asia, and the emergence of new centers of power have created a broader structural context for Iran's eastern orientation. Accordingly, this study seeks to examine China's position within the contemporary interpretation of Iran's Look to the East approach and to determine how China's economic, geopolitical, political, technological, and security capabilities can be utilized to ex-

1. Researcher in the Foreign Policy Group of the Political-Legal Department at the Research Center of the Islamic Consultative Assembly (Parliament of Iran). Tehran, Iran. (corresponding author email: mehrshadghafarizade@gmail.com)
2. Ph.D. in International Relations, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran. omid.asiaban4385@gmail.com

pand Iran's room for maneuver in the changing international system. The research also examines the principal areas of convergence and divergence between Tehran and Beijing in order to provide a more realistic assessment of the possibilities and limitations of bilateral relations.

2- Theoretical Framework

The theoretical framework of this research is based on the transformation of the international system and the process of "Asianization of Asia." The Western-centered international order that expanded under U.S. leadership after the Second World War has increasingly encountered structural challenges, particularly since the beginning of the twenty-first century and more visibly during the past decade. The relative redistribution of economic and political power from the Euro-Atlantic region toward the Indo-Pacific has been accompanied by the emergence of major Asian powers such as China and India, as well as the increasing importance of middle powers such as Indonesia, Vietnam, and South Korea. This transformation does not necessarily imply the disappearance of the Western-led order or the withdrawal of the United States from Asia. Rather, it indicates the emergence of a more complex and increasingly pluralistic structure in which Asian actors possess greater capacity to influence regional and global affairs.

Within this framework, "Asianization" refers to the increasing role and influence of Asian actors in shaping global and regional political and economic processes. China occupies a particularly significant position in this transformation because of the scale of its economy, its technological capabilities, its geopolitical reach, and its political model. Unlike several other Asian powers, China has increasingly developed alternative institutions, partnerships, and economic networks through which it seeks to expand its international role. Consequently, the rise of China provides regional powers such as Iran with new opportunities for external engagement.

The concept of the Look to the East approach should therefore be understood within this structural transformation. It does not mean the formation of an "Eastern bloc" or unconditional alignment with Eastern powers. Rather, it represents an effort to give greater priority to Asian and other non-Western emerging powers while preserving Iran's strategic autonomy and the principle of "Neither East nor West." In this interpretation, China receives particular attention because of its position as the most important emerging Asian power and because of the convergence of several Iranian and Chinese interests in the economic, political, and security spheres. At the same time, the relationship should not be interpreted as an alliance. The two countries possess different perceptions of the international system, different priorities in West Asia, and different approaches toward the United States.

3- Methodology

This research employs a descriptive-analytical methodology. First, it describes the structural transformations taking place in the international system, with particular emphasis on the redistribution of global power toward Asia and the emergence of China as a major Asian power. It then analyzes the conceptual evolution of Iran's Look to the East approach within this changing international environment. In the next step, China's position in Iran's foreign policy is examined through an analysis of bilateral relations and the principal areas of convergence and

divergence between the two countries.

The analytical framework focuses particularly on three dimensions of Iran-China relations: political and diplomatic relations, economic and commercial relations, and security and geopolitical relations. The research subsequently assesses the extent to which China's capabilities can create opportunities for Iran as a medium emerging regional power. The central research question is: How can the capabilities of China be utilized to achieve the objectives of the Islamic Republic of Iran? The research hypothesis proposes that China's economic, geopolitical, military-security, and technological capabilities, combined with its political and diplomatic influence, can create greater opportunities for emerging non-Western powers and regional actors such as Iran to expand their international agency. This proposition is assessed against both the convergent interests and the structural limitations characterizing bilateral relations.

4- Discussion

The findings demonstrate that China's position in Iran's Look to the East approach cannot be understood solely through the lens of sanctions or short-term political calculations. The growing importance of China is rooted in broader structural changes in the international system and the increasing economic and geopolitical weight of Asia. Iran and China have simultaneously emerged as important actors in a changing regional and international environment, creating a number of opportunities for cooperation.

First, political and strategic convergence constitutes an important foundation of bilateral relations. Both Tehran and Beijing oppose unilateralism and the concentration of global power under U.S. hegemony and support a greater role for multilateral institutions. China's support for Iran's participation in institutions such as the Shanghai Cooperation Organization and BRICS represents one manifestation of this convergence. Moreover, both countries seek greater room for independent action within the international system, although their ultimate interpretations of the desired international order are not identical.

Second, economic and commercial interests have become a major driver of bilateral relations. Energy represents one of the most important areas of mutual interest. Iran's position as a major energy-producing country corresponds with China's substantial and growing energy requirements. Western sanctions have also encouraged Tehran to strengthen economic interaction with Beijing, while China's continued economic engagement with Iran has provided Tehran with an important channel for maintaining energy exports and external economic relations. Iran's geographical position is another significant factor. Its location at the intersection of major land and maritime routes provides China with potential access to West Asia, Europe, and other regions and gives Iran an opportunity to participate in China's broader connectivity initiatives. The 25-year cooperation agreement between the two countries is another important expression of the potential for long-term economic and infrastructural cooperation.

Third, political-security considerations have reinforced bilateral convergence. China's growing competition with the United States and Iran's longstanding opposition to U.S. regional influence have created overlapping strategic interests. From Tehran's perspective, China's status as a major global power and permanent member of the United Nations Security Council can provide political and diplomatic space for Iran. From Beijing's perspective, Iran's geo-

graphical position and its strategic location in West Asia provide opportunities for expanding China's regional presence and connectivity. Thus, the two countries can contribute to one another's strategic room for maneuver without necessarily forming a formal alliance.

Nevertheless, the analysis demonstrates substantial limitations to this convergence. The relationship between Iran and China contains important sources of divergence that prevent it from automatically developing into an alliance or comprehensive strategic alignment. The most significant difference concerns the two countries' respective interpretations of the international system. Although they share opposition to the existing liberal international order and U.S. unilateralism, they differ in their positive visions of how the international system should be transformed. China largely approaches international politics through the logic of great-power competition and seeks to accumulate economic, technological, and political capabilities in order to strengthen its position within the international system. Iran, by contrast, possesses a more normative and ideological interpretation of international politics and views its confrontation with the existing order through a broader struggle between justice and domination.

These differences are also evident in the two countries' approaches toward the United States. China's extensive economic interdependence with the United States and its interest in maintaining a stable environment for economic development encourage Beijing to pursue controlled competition and avoid uncontrolled confrontation. Iran's relationship with Washington, however, is characterized by a much deeper and more enduring strategic confrontation. Consequently, China does not necessarily share Iran's willingness to confront the United States in all circumstances.

A second major source of divergence concerns China's approach to West Asia. Beijing primarily follows an economically oriented, pragmatic, and balanced regional policy. It seeks to maintain relations simultaneously with Iran, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, and other regional actors and generally avoids becoming directly involved in regional rivalries. China's objective is to preserve regional stability, secure energy flows, protect its investments, and expand its economic presence. This approach may differ from Iran's expectations regarding China's political and security role in the region. Therefore, the strategic significance of China for Iran should be assessed through a realistic understanding of both its capabilities and its strategic priorities.

5- Conclusion

The findings indicate that the international distribution of power is undergoing a significant transformation and that the growing role of Asian powers is contributing to the emergence of a more pluralistic and increasingly multilateral international environment. The Islamic Republic of Iran's Look to the East approach can be interpreted as a response not only to Western sanctions and political pressure but also to these broader structural transformations. In this context, the approach provides Iran with an opportunity to diversify its international partnerships, expand its economic and political options, and participate more actively in the emerging regional and global order.

China occupies a particularly important position within this approach because it is the most prominent emerging Asian power and possesses considerable economic, technological, geo-

political, political, and security capabilities. The convergence of Iranian and Chinese interests in areas such as energy, trade, connectivity, multilateralism, and opposition to unilateralism has created substantial opportunities for cooperation. China's role in institutions such as the Shanghai Cooperation Organization and BRICS, its position within the Belt and Road Initiative, and the expansion of bilateral economic and diplomatic relations demonstrate the potential for increasing Iran's international room for maneuver.

However, the research concludes that Iran's Look to the East approach should not be equated with dependence on China or the formation of an Eastern alliance. The absence of a unified Eastern bloc, China's pragmatic foreign-policy orientation, its extensive relations with Iran's regional competitors, and differences between Tehran and Beijing concerning the international system and the role of the United States impose important limitations on bilateral cooperation. Therefore, the effectiveness of Iran's eastern orientation depends on the ability to transform China's capabilities into concrete national benefits while preserving strategic autonomy and avoiding excessive dependence on a single external partner.

Ultimately, China's position in Iran's Look to the East approach should be understood as that of a major strategic partner and an important source of economic, technological, diplomatic, and geopolitical opportunities rather than as an unconditional ally. A realistic and balanced approach toward Beijing can provide Iran with greater strategic options, contribute to economic and political diversification, and strengthen its capacity for independent action in a changing international system. In this sense, the Look to the East approach can function not merely as a mechanism for responding to Western pressure, but as a broader strategy for increasing Iran's capacity to participate in the emerging regional and global order.

Keywords: Asian Century, China, Look to the East, Islamic Republic of Iran, Asianization, International Order.

پژوهشنامه ایرانی
سیاست بین الملل
دوره ۱۴. شماره دو
شماره پیاپی ۲۸
بهار و تابستان ۱۴۰۵

دوره انتشار: دوفصلنامه
شاپا چاپی: ۲۳۲۲-۳۴۷۲
شاپا الکترونیک: ۲۷۱۷-۳۴۰۲

doi 10.22067/irlip.2026.90054.1578

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۲۵

قرن آسیایی و ارزیابی جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران

مهرشاد غفاری زاده^{۱*}

امید آسیابان^۲

چکیده

«قرن آسیایی» به عنوان یک مفهوم مهم در تحلیل های بین المللی، بیانگر تحول های اساسی شرق در ابعاد سیاسی و اقتصادی محسوب می شود و دولت چین به عنوان مهم ترین قدرت بزرگ نوظهور در شرق شناخته می شود. این امر ناشی از سیاست ها و تحولاتی است که چین در سطح جهانی در پیش گرفته و تأثیرات عمیقی بر سایر کشورهای آسیایی و همچنین بر روندهای جهانی دارد. بر این اساس، رویکرد «نگاه به شرق» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به مفهوم اولویت دهی به همکاری با قدرت های بزرگ شرقی با تکیه بر اصل «نه شرقی - نه غربی» تأکید دارد. پرسش پژوهش این است که چگونه می توان از توانمندی های چین برای تحقق اهداف جمهوری اسلامی ایران بهره برداری کرد؟ مطابق فرضیه پژوهش می توان گفت که: قدرت اقتصادی، ژئوپلیتیکی و نظامی چین به عنوان یک قدرت بزرگ آسیایی می تواند از طریق حمایت های سیاسی و دیپلماتیک و همچنین ایجاد فرصت های همکاری در ابعاد اقتصادی و تکنولوژیک، فضای بیشتری برای کنش گیری قدرت های نوظهور غیر غربی و کنش گران منطقه ای مانند جمهوری اسلامی ایران فراهم کند. روش پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی است و در نتیجه گیری می توان گفت که رویکرد «نگاه به شرق» جمهوری اسلامی ایران هدفش بهره برداری از چند جانبه گرایی و تقویت همکاری با کشورهای نظیر چین است تا به تحریم های غربی پاسخ دهد.

واژگان کلیدی: قرن آسیایی، چین، نگاه به شرق، جمهوری اسلامی ایران، آسیایی شدن.

۱. پژوهشگر گروه سیاست خارجی معاونت سیاسی - حقوقی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی. تهران، ایران.

(نویسنده مسئول) mehrshadghafarizade@gmail.com

۲. دانش آموخته دکتری تخصصی روابط بین الملل، گروه روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران،

تهران، ایران. omid.asiaban4385@gmail.com

۱. مقدمه

در حال حاضر چین مهم‌ترین و پیشروترین قدرت نوظهور شرقی در نظام بین‌الملل است. ظهور چین به‌عنوان یک قدرت نوظهور سبب شده تا بسیاری از تحلیلگران و اندیشمندان رشته روابط بین‌الملل جایگاه ویژه‌ای برای این کشور در آینده نظام بین‌الملل در نظر بگیرند. طی یک دهه اخیر با تبدیل شدن چین به یک قدرت بزرگ، روابط اقتصادی و سیاسی میان کشورهای غرب آسیا و پکن راهبردی‌تر شده است. با توجه به موقعیت راهبردی کشورمان و ظرفیت‌های آن برای تأمین امنیت انرژی پکن و نقش ایران به‌عنوان یک کشور کلیدی در ابتکار کمربند-راه، مبادله‌های دوجانبه تهران و پکن نیز گسترده‌تر شده است.

هم‌زمان با تحول در نظام بین‌الملل و آسیایی‌شدن آسیا، رویکرد نگاه به شرق به یک موضوع مهم در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است. آسیایی‌شدن آسیا، فرایند و روندی است که در آن کشورهای آسیایی، به‌ویژه چین در معرض تغییرات عمیق اقتصادی، سیاسی و اجتماعی قرار گرفته‌اند و در سطح جهانی به‌عنوان کنشگران اصلی و مؤثر شناخته می‌شوند. بنابراین آسیا به واسطه قدرت‌های نوظهوری مانند چین به‌عنوان یک منطقه کلیدی در فعالیت‌های جهانی و اقتصادی مطرح می‌شود و نقش مهمی در سیاست بین‌الملل ایفا می‌کند. در یک نگاه دیگر می‌توان گفت که آسیایی‌شدن آسیا نشان‌دهنده همگرایی مناطق آسیایی حول برنامه‌های اقتصادی مشترک است که چین و هند نقش رهبری این تحول را بر عهده دارند. با یک نگاه تاریخی می‌توان گفت که روابط ایران و چین محوری محسوب می‌شود و این روابط به نوعی اهمیت تاریخی جاده ابریشم باستانی را منعکس می‌کند. (Ehteshami, 2022: 9-11)

در رابطه با جمهوری اسلامی ایران باید گفت که دو عامل؛ یعنی تحریم‌های مستمر آمریکا، قدرت‌های اروپایی و تحول ساختاری در نظام بین‌الملل از نقطه‌نظر ارتقای جایگاه قدرت‌های نوظهور شرقی، در اتخاذ رویکرد نگاه به شرق این کشور تأثیرگذار بوده است. رویکرد نگاه به شرق بر این امر تأکید دارد که با توجه به تغییر قدرت از غرب به شرق، جمهوری اسلامی ایران باید برای روابط خود با قدرت‌های نوظهور آسیایی مانند هند، چین، ویتنام و روسیه اولویت بیشتری قائل شود؛ چرا که پذیرش، انتخاب و اتخاذ رویکرد نگاه به شرق به معنای پذیرش آینده جهان آسیایی است. جمهوری اسلامی ایران و چین در میان کشورهای نوظهور منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از کنشگران مهم عرصه ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک محسوب می‌شوند.

با توجه به تحولی مانند آسیایی‌شدن آسیا در نظام بین‌الملل، شرایط جدیدی بر سیاست جهانی حکم‌فرما شده است که بر سیاست خارجی دولت‌ها از جمله ایران تأثیرگذار بوده است. بر مبنای نگاه‌های تقلیل‌گرایانه، توسعه روابط میان ایران و چین طی یک دهه اخیر ناشی از افزایش تنش‌های میان غرب و تهران بود.

اما در رابطه با اهمیت و ضرورت این پژوهش باید گفت که تا حد امکان از گذشته‌نگری حاکم بر پژوهش‌های موجود در شناخت روابط پکن و تهران که آن را ناشی از تحریم‌های غرب می‌دانند فاصله گرفته و به‌صورت مفهومی‌تر و متناسب با شرایط در حال تحول نظام بین‌الملل، چرایی و اهمیت چین در رویکرد نگاه به

شرق جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد. به عبارتی دیگر این پژوهش با بهره‌گیری از رویکردی جدید، روند تحول در ماهیت نظام بین‌الملل و به تبع آن تفسیر جدید در رویکرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران را بررسی و سپس با توجه به واقعیت‌های موجود در روابط دو کشور در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی، جایگاه راهبردی چین در رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و زمینه‌های مشترک هم‌گرایی و واگرایی موجود میان دو کشور را تشریح خواهد کرد. در پایان نیز با چشم‌انداز نگاه به آینده، مهم‌ترین الزامات راهبردی پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران در تقویت روابط با چین تبیین شده است. پرسش پژوهش این است که چگونه می‌توان از توانمندی‌های چین برای تحقق اهداف جمهوری اسلامی ایران بهره‌برداری کرد؟ تحلیل روابط ایران و چین در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی نه تنها به درک بهتر از موقعیت کنونی ایران در آسیا کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به عنوان پیش‌نیازی برای تدوین راهبردهای آینده سیاست خارجی کشور نیز مورد استفاده قرار گیرد. روش این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی است. این پژوهش در گام نخست به تبیین جایگاه چین به عنوان یک قدرت نوظهور بزرگ در نظام روابط بین‌الملل می‌پردازد و در گام بعد، نقش و تأثیر این جایگاه را در ایجاد و گسترش فرصت‌های کنش‌گری جمهوری اسلامی ایران، به عنوان یک قدرت نوظهور متوسط، تحلیل می‌کند. مطابق فرضیه پژوهش قدرت اقتصادی، ژئوپلیتیکی و نظامی-امنیتی چین به عنوان یک قدرت نوظهور بزرگ آسیایی می‌تواند از طریق حمایت‌های سیاسی و دیپلماتیک و همچنین ایجاد فرصت‌های همکاری در ابعاد اقتصادی و تکنولوژیک، فضای بیشتری برای کنش‌گری قدرت‌های نوظهور غیرغربی و کنش‌گران منطقه‌ای مانند جمهوری اسلامی ایران فراهم کند.

با توجه به پیچیدگی‌های روابط بین‌المللی و نیاز به تنوع در شرکای اقتصادی و سیاسی، فهم درست از «قرن آسیایی» و جایگاه ویژه چین در این زمینه، می‌تواند به عنوان یک مؤلفه کلیدی در سیاست‌گذاری‌های آینده جمهوری اسلامی ایران مد نظر قرار بگیرد.

۲. پیشینه پژوهش

رومی در مقاله‌ای با عنوان تحول در اولویت‌های راهبردی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: از راهبرد نه شرقی، نه غربی تا نگاه به شرق (۱۴۰۲) معتقد است که تحولات ساختاری پس از فروپاشی شوروی موجب تغییر راهبرد ایران از اصل «نه شرقی، نه غربی» به «ائتلاف با شرق» در سیاست خارجی شد. این تغییر نیاز به برقراری روابط متعادل با غرب را برای جلوگیری از وابستگی یک‌سویه به شرکای شرقی و بهره‌برداری از مزایای جهانی ضروری می‌کند.

شیخ‌الاسلامی و عطا زاده در مقاله‌ای با عنوان آسیایی‌شدن: خوانشی جدید از نگاه به شرق (۱۴۰۱)، راهبرد «نگاه به شرق» در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه پس از افزایش نقش کشورهای آسیا در روابط بین‌الملل، مورد توجه قرار گرفته است و نیاز به تبیین دقیق‌تری دارد. پژوهش حاضر با تحلیل تاریخی و توصیفی، امکان خوانش جدیدی از این سیاست تحت عنوان «آسیایی‌شدن» را مطرح کرده و پیش‌بینی می‌کند که این راهبرد در سال‌های آینده اولویت اصلی سیاست‌گذاری خارجی ایران خواهد بود.

احتشامی در مقاله‌ای با عنوان آسیایی‌شدن آسیا: روابط ایران و چین در چشم‌انداز (۱۴۰۰) اشاره می‌کند که وزن اقتصاد جهانی به سمت شرق دور منتقل شده و این تغییر با فرایند آسیایی‌شدن آسیا که در آن کشورهای آسیایی حول برنامه‌های اقتصادی مشترک گرد هم می‌آیند، تقویت می‌شود. ژاپن و ببرهای آسیایی در دهه ۱۹۶۰ پیشگام این فرایند بوده‌اند و اکنون چین و هند نیز به آن پیوسته‌اند. روابط چین و ایران به عنوان نمونه‌ای از این همگرایی آسیایی اهمیت ویژه‌ای دارد و ریشه‌های تاریخی آن‌ها به جاده ابریشم باز می‌گردد.

فلاحی و رستمی در مقاله‌ای با عنوان راهبردهای دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با نگاه به شرق مطالعه موردی: چین و روسیه (۱۴۰۱) به بررسی راهبردهای دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در بهره‌برداری از ظرفیت‌های چین و روسیه می‌پردازد و از مدل‌های (S.W.O.T) و (Q.S.P.M) برای ارائه راهبردهای پیشنهادی استفاده می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که راهبردهای تهاجمی و انطباقی مبتنی بر همکاری اقتصادی با این دو کشور از مطلوبیت بالایی برخوردارند و به عنوان گزینه‌های اصلی در سیاست خارجی ایران مطرح می‌شوند.

عله پور و دیگران در مقاله‌ای با عنوان ایندو-پاسیفیک و ضرورت نگاه جدی‌تر جمهوری اسلامی ایران به آن (۱۴۰۰) اشاره می‌کنند که ایران در راستای تثبیت و توسعه منافع ملی خود، با تاکید بر راهبرد «نگاه به شرق»، به برقراری روابط نزدیک با کشورهای منطقه ایندوپاسیفیک پرداخته است. این پژوهش به بررسی ابعاد و ضرورت این توجه فزاینده پرداخته و تاکید می‌کند که تحریم‌های غرب و جایگاه ژئوپلیتیکی ایندوپاسیفیک موجب تغییر جهت سیاست خارجی ایران به سمت همکاری‌های فعال‌تر با قدرت‌های شرقی، به‌ویژه چین، شده است.

با توجه به این که هر یک از این پژوهش‌ها در تلاشند تا نگاه به شرق و فرایند آسیایی‌شدن را توضیح و تبیین کنند، ولی هیچ یک از آن‌ها به طور مفهومی به تحولات نظام بین‌الملل اشاره نکرده‌اند. بنابراین در این مقاله تلاش می‌شود تا با بهره‌گیری از یک رویکرد مفهومی و توصیف تحولات کلان در نظام بین‌الملل، رویکرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران بررسی شود.

۳. مبانی مفهومی و نظری: تحول نظام بین‌الملل و آسیایی‌شدن آسیا

نظم بین‌المللی غرب‌محور با محوریت غرب و به رهبری آمریکا پس از جنگ جهانی دوم گسترش یافت و تا برهه ۲۰۰۸ تداوم یافت، طی یک دهه اخیر این نظم با چالش‌ها و بحران‌های فزاینده‌ای مواجه شده است. بر مبنای تجزیه و تحلیل اسناد تاریخی می‌توان استدلال کرد که مهم‌ترین ویژگی تعریف‌کننده قرن بیستم، سلطه غرب به رهبری آمریکا در همه عرصه‌های اقتصادی، نظامی، دیپلماتیک و سیاسی بود؛ اما با آغاز قرن بیست و یکم، به‌ویژه طی یک دهه اخیر، تحولاتی در نظام بین‌الملل رخ داد که غرب به رهبری آمریکا به مانند گذشته دیگر اجماع بین‌المللی لازم را برای تداوم نقش هژمونیک در نظام بین‌الملل در اختیار ندارد. (Menon, 2021: 20) بنابراین نقش هژمونیک غرب به رهبری واشنگتن در حال تغییر است و تحولی در نظام بین‌الملل در حال وقوع است که مهم‌ترین وجه تمایز آن نسبت به قرن بیستم و اوایل سده جدید، ظهور

قدرت‌های بزرگ آسیایی مانند چین، هند و همچنین قدرت‌های میانه مانند ویتنام، اندونزی و کره جنوبی است. (Peters, 2023: 16) البته این تغییرات به معنای عدم حضور و یا عدم تمایل آمریکا برای ایفای نقش در قرن آسیایی نیست. اسناد راهبرد ملی آمریکا نشان‌دهنده این واقعیت است که این دولت همچنان به دنبال حفظ نفوذ خود در آسیا و توجه به قدرت‌های بزرگی مانند چین و روسیه است. (House, 2022: 23)

در این راستا، مفهوم آسیایی شدن به عنوان تغییر در ساختار قدرت بین‌المللی باید به طور دقیق‌تری تبیین شود. این مفهوم به معنای افزایش اثرگذاری و نقش فعال کنشگران آسیایی در سیاست جهانی و منطقه‌ای است، اما نقش آمریکا به عنوان ابر قدرت^۱ هنوز هم در مسائل آسیایی مهم و مؤثر باقی مانده است. این به آن معناست که در حالی که قدرت‌های آسیایی به دنبال شکل‌دهی به نظم جدید هستند، آمریکا نیز به دلیل منافع راهبردی خود در منطقه، به طور فعال به دنبال ایفای نقش در این تحولات است. بنابراین درک نسبت میان آسیایی شدن و نقش آمریکا در آسیا برای تحلیل تحولات جاری ضروری است، زیرا این دو، در تعامل با یکدیگر قرار دارند و هرکدام در شکل‌دهی به آینده نظم جهانی تأثیرگذار هستند. (Kyung-Sup, 2024: 2-7)

مطابق بررسی آثار علمی در رشته روابط بین‌الملل می‌توان گفت که قدرت نوظهور به کنشگری دولتی اطلاق می‌شود که در حال تجربه توسعه سریع اقتصادی، سیاسی و نظامی است و به‌طور فزاینده‌ای بر تحولات بین‌المللی تأثیر می‌گذارد.

قدرت‌های بزرگ نوظهور به طور معمول از قدرت‌های بزرگ سنتی متمایز می‌شوند، که کشورهایی با قدرت اقتصادی، سیاسی و نظامی مستقر (مانند فرانسه، بریتانیا و آمریکا) هستند. قدرت‌های نوظهور اغلب با اصطلاح ظهور دیگران^۲ مرتبط هستند، اصطلاحی که توسط فرید زکریا^۳ یکی از نظریه‌پردازان رشته روابط بین‌الملل برای توصیف افزایش نفوذ کشورهای خارج از قدرت‌های غربی سنتی به کار رفته است. ظهور قدرت‌های نوظهور برای نظم هژمونیک شکل گرفته پس از دوره جنگ سرد نوعی چالش قابل توجه محسوب می‌شود. قدرت‌های بزرگ و ابر قدرت‌های سنتی، به‌ویژه آمریکا، در مواجهه با این واقعیت قرار دارند که قدرت‌های نوظهور به تدریج در حال تقویت موقعیت خویش و به چالش کشیدن قواعد موجود نظم لیبرال-دموکراسی غربی هستند. این موضوع به‌ویژه در زمینه تجارت جهانی و سیاست خارجی مشاهده می‌شود. قدرت‌های نوظهور با برقراری توافق‌های تجاری جدید، ایجاد سازمان‌های چندجانبه و افزایش سرمایه‌گذاری‌های خارجی، به دنبال تأسیس نظم چندقطبی هستند که در آن تصمیم‌ها و طرح‌های کلیدی بر اساس منافع مشترک (تأکید بر چند جانبه گرایی) و توافق‌های گسترده‌تر انجام شود. بنابراین از توجه به نقش و جایگاه قدرت‌های نوظهور در عرصه روابط بین‌الملل نمی‌توان غافل شد. این قدرت‌ها با چالش‌هایی برای هژمونی موجود و همچنین فرصتی برای همکاری و همگرایی در مسائل جهانی محسوب می‌شوند. پیش‌بینی می‌شود که در آینده نزدیک قدرت‌های نوظهور نقشی محوری در تعیین جهت‌گیری‌های جدید در سیاست

1. Super Power

2. Rise of the Rest

3. Fareed Zakaria

جهانی ایفا کنند و بر این اساس، سایر دولت‌های نظام بین‌الملل باید با اتخاذ رویکردهای جدید و سازنده، به تعامل و همکاری با این کشورها بپردازند تا از منافع مشترک بهره‌برداری کنند. (Stephen, 2021: 485-488)

تغییر موازنه قدرت اقتصادی و سیاسی به نفع آسیا در عمل با یک نوع تحول سیستمی مواجه است که در آن وزن اقتصادی و سیاسی جهان از اروپا-آتلانتیک به سمت ایندو-پاسیفیک^۱ (اقیانوس آرام و اقیانوس هند) تغییر یافته است. این تحولات منجر به ظهور نظم نوین بین‌المللی شده است. مفصل‌بندی و بنیان اصلی نظم نوین این است که غرب دیگر مانند قرن گذشته قدرت بلامنازع^۲ ندارد، بلکه مرکز ثقل قدرت جهانی و به خصوص اقتصادی به سمت شرق تغییر کرده و این روند ادامه دارد. (Zha, 2023: 241-246) اما اینکه آیا قدرت‌های شرقی موفق خواهند شد نظمی را جایگزین نظم بین‌المللی لیبرال غربی کنند، همچنان در میان اندیشمندان روابط بین‌الملل اجماع نظر مشخصی وجود ندارد. در ادامه به روندهای اقتصادی و ژئوپولیتیکی اشاره خواهد شد اما این روندها نباید نوعی قطعیت در ذهن خواننده مبنی بر پایان نظم لیبرالی غربی به رهبری آمریکا متبادر کند.

به لحاظ تبارشناختی تاریخی-روندی، یک تغییر راهبردی به سمت شرق در فعالیت‌های اقتصادی از دهه ۱۹۸۰ شروع شده بود و با ادامه این وضعیت تا سال ۲۰۵۰، مرکز ثقل اقتصاد جهانی همچنان به سمت آسیا و بین اقیانوس آرام و اقیانوس هند قرار خواهد گرفت. به نحوی که تا سال ۲۰۵۰ سه اقتصاد از چهار اقتصاد بزرگ جهان (چین، هند و ژاپن، در کنار آمریکا) آسیایی خواهند بود. (Hawksworth and Tiwari, 2011: 1-3)

بنابراین یک تغییر در توزیع مجدد قدرت از غرب به شرق در حال شکل‌گیری است که مبنای این تغییر در وهله اول اقتصادی و سپس قابل تسری به سایر بخش‌های قدرت همانند سیاسی، نظامی و امنیتی خواهد بود.

صرف‌نظر از تعداد قدرت‌های شرقی سهمیم در نظم نوین بین‌المللی که به ساختار چند جانبه‌گرایی^۳ خواهد انجامید؛ اجماع موجود میان بسیاری از کارشناسان و متخصصان حوزه روابط بین‌الملل بر این مبنا استوار است که چین نقش اصلی را در این فرایند تحول در قدرت بین‌الملل ایفا خواهد کرد. دو دلیل بیانگر نقش متمایز چین در نظم نوین بین‌المللی است؛ اول اینکه، نظام سیاسی و ارزش‌های فرهنگی این کشور با دموکراسی‌های غربی تضاد ماهوی دارد (Asiyaban, 2022: 122)؛ دوم اینکه، اقتصاد چین توانایی به چالش کشیدن سلطه آمریکا را دارد و برخلاف ژاپن، هند و دیگر کشورهای حوزه شرق آسیا، تنها قدرت نوظهور آسیایی است که عامدانه و به‌صورت نظاممند از هر ساختار اتحادمحوری که مبنای غربی دارد، فاصله گرفته است. (Ehteshami, 2022: 10-15)

تحول در نظام بین‌الملل فرصت نقش‌آفرینی را در اختیار قدرت‌های منطقه‌ای قرار داده است. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک کشور مستقل و قدرت منطقه‌ای در نظام بین‌الملل در حال تحول تلاش دارد تا بر مبنای سه اصل عزت، حکمت و مصلحت منافع ملی خود را در سطح منطقه‌ای و جهانی تأمین کند. مراودات و روابط تهران و پکن در این روند متحول نظام بین‌الملل قابل ارزیابی است.

1. Indo-Pacific

2. Uncontested

3. The Structure of Multilateralism

۴. رویکرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران

رویکرد «نگاه به شرق»^۱ در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در برهه‌های مختلف، با شدت و ضعف‌هایی مورد توجه بوده است؛ اما طی یک دهه اخیر و هم‌زمان با بحث‌های گسترده در مورد تحول در نظام بین‌الملل و ظهور آسیا به عنوان قطب جدید قدرت جهانی، در اذهان تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاست خارجی کشورمان اهمیت و اولویت بیشتری پیدا کرده است. در نتیجه با تحولات شکل گرفته در نظام بین‌الملل و متغیرهایی مانند نظم نوین جهانی، ارتقای جایگاه قدرت‌های نوظهور و آسیایی شدن آسیا به نوعی باعث شده که رویکرد تهران متفاوت‌تر و تکاملی‌تر شود.

اگرچه تغییر پایه‌ای در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و انتخاب رویکرد نگاه به شرق هم‌زمان با خروج آمریکا از برجام^۲ و بازگشت تحریم‌های غرب در سال ۱۳۹۸ خورشیدی مصادف شده است، اما انتخاب چنین رویکردی تنها به جستجوی شرکایی برای کاهش تحریم‌های غرب همانند گذشته خلاصه نمی‌شود، بلکه به عنوان فرصتی برای مشارکت جمهوری اسلامی ایران در تغییر و تحولات ساختار منطقه‌ای و جهانی تلقی شده است که به تبع آن ایران در پی ایجاد چارچوبی چندجانبه برای امنیت دسته‌جمعی با هماهنگی دیگر قدرت‌های نوظهور غیرغربی است. در همین رابطه، می‌توان به چارچوب گفت‌وگوی امنیت منطقه‌ای که در سال ۱۳۹۸ در تهران شکل گرفت، اشاره کرد. این چارچوب در نهایت به عضویت کامل جمهوری اسلامی ایران در سازمان همکاری شانگهای در سال ۱۴۰۲ منجر شد. (Perteghella, 2019: 1-3)

تاکید روزافزون بر رویکرد نگاه به شرق به وضوح طی یک دهه اخیر در نگاه کلان جمهوری اسلامی ایران و به ویژه در سخنرانی‌های مقام معظم رهبری (رهبری شهید) مورد توجه قرار گرفته بود. رهبری در این باره تأکید داشته‌اند:

«در سیاست خارجی، ترجیح شرق بر غرب، ترجیح همسایه بر دور، ترجیح ملت‌ها و کشورهایی که با ما وجه مشترکی دارند بر دیگران، یکی از اولویت‌های امروز ماست». (Khamenei, 2017: 1-2)

رویکرد نگاه به شرق جدید به معنای پذیرش کل شرق به عنوان یک واحد جغرافیایی با مفهوم یکسان نیست؛ مناطقی که مدنظر راهبرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران هستند در بُعد جغرافیایی شامل شرق آسیا، جنوب آسیا و جنوب شرقی آسیا، به علاوه روسیه است. کشورهای این مناطق، در سال‌های اخیر بار دیگر خود را مطرح ساخته‌اند. از جهت هویتی، نگاه به شرق به معنای هم‌افزایی راهبردی میان ایران، روسیه و چین به عنوان قدرت‌های نوظهور در برابر تهدیدهای مشترک غرب و ارزش‌های لیبرال - دموکراسی است. به دیگر سخن، هدف اصلی و بنیادی دستگاه سیاست خارجی، ترسیم و تثبیت جایگاه جدیدی در آسیای در حال شکل‌گیری است. در شرایط متحول نظام بین‌الملل نه واقعیت روشنی به نام «بلوک شرق»^۳ و نه ادعای ایدئولوژیک شرق سابق وجود دارد. انتخاب و اتخاذ رویکرد نگاه به شرق به معنای پیروی از شرق و تبعیت محض از کشورهای شرقی (آن گونه که در دوران جنگ سرد تصور می‌شد) نیست، بلکه هدف اصلی

1. The Look to the East Policy

2. Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)

3. Regional Security Dialogue Framework

4. Eastern Bloc

ایجاد یک رویکرد متوازن نسبت به کشورهای شرقی با تمرکز بیشتر بر پکن است. (Perletta, 2024: 1-5) با توجه به مطالب پیش گفته؛ ویژگی‌های رویکرد نگاه به شرق جدید به شرح ذیل است:

۱. جمهوری اسلامی ایران در ایجاد توازن میان شرق و غرب، اولویت را به شرق می‌دهد و با گرایش بیش از حد به غرب مخالف است.
۲. اتخاذ رویکرد نگاه به شرق مبتنی بر ایجاد مزیت و فرصت است؛ بنابراین دارای انعطاف‌پذیری است و حوزه روابط با کشورهای مستقل و مختلف را موسع می‌داند.
۳. اتخاذ رویکرد نگاه به شرق منافاتی با سیاست «نه شرقی-نه غربی» ندارد، زیرا روی آوردن به شرق به معنای تسلط شرق نیست، دلیل انتخاب شرق، جغرافیا و هویت مشترک تاریخی است.

۵. جایگاه چین در رویکرد نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران

چین یکی از کشورهای نوظهور آسیایی است که با رویکردی مشارکت‌محور در حال تقویت کنش‌گری خود در صحنه نظام بین‌الملل است. این کشور به دنبال کنش‌گری در عرصه نظام بین‌الملل، متناسب با وضعیت داخلی برای توسعه پایدار اقتصادی و متفاوت از دیگر قدرت‌های بزرگ در سطح جهانی است. با توجه به اهمیت انرژی برای توسعه اقتصادی چین و همچنین جایگاه جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از کنشگران اصلی بازار انرژی؛ طی یک دهه اخیر روابط دو کشور گسترش یافته است. (Soltani et al, 2011: 197-199) علاوه بر این، هم‌زمانی قدرت‌گیری قدرت‌های نوظهور مانند چین و قدرت‌یابی جمهوری اسلامی ایران پس از انزوای سیاسی-امنیتی آمریکا در منطقه غرب آسیا نیز زمینه‌ساز ارتقا و تعمیق مراودات دو کشور شده است (Sale, 2021: 1-2)؛ گسترش روابط دو کشور طی یک دهه اخیر بخشی از گسترش پیوسته روابط میان چین و غرب آسیا و به صورت گسترده‌تر میان کشورهای شرق و غرب آسیا بوده است. در این میان روابط چین و جمهوری اسلامی ایران به دلایل متعددی همچون منافع، دیدگاه‌ها و نگرانی‌های مشترک در مورد وضعیت کنونی امور بین‌المللی و منطقه در چارچوب ابتکار کمربند-راه^۱ سازمان همکاری شانگهای^۲ و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت‌های آسیایی^۳، راهبردی‌تر شده است. روابط دوجانبه ایران و چین طی یک دهه اخیر بدون ابهام نبوده، اما در حال حاضر به دلیل هم‌پوشانی چشمگیر منافع در حوزه انرژی، تجارت و دیپلماسی توسعه یافته است. (Calabrese, 2006: 1-19)

در نگاه کلان به دلیل مخالفت دو کشور با سلطه آمریکا در امور نظام بین‌الملل و در چارچوب ترویج چند جانبه گرایی، حضور پکن در منطقه غرب آسیا تقویت شده است. این حضور نه تنها از سوی جمهوری اسلامی ایران، بلکه کشورهای منطقه به عنوان موازنه‌ای در برابر آمریکا و اتحادیه اروپا، مورد استقبال قرار گرفته است. بنابراین هدف کلان جمهوری اسلامی ایران از تقویت ارتباط با چین در سطح نظام بین‌الملل و

1. Belt and Road Initiative

2. Shanghai Cooperation Organization.

3. Asian Infrastructure Investment Bank.

منطقه در حال تحول، موازنه سازی با دیگر قدرت های بزرگ همانند آمریکا در غرب آسیا است. از دیدگاه پکن، تهران شریک راهبردی مهم علیه واشنگتن در سطح منطقه غرب آسیا است. رابطه با جمهوری اسلامی ایران به چین فرصت های بی مانندی برای ارتقای جایگاه راهبردی در غرب آسیا و پیشبرد اجرای ابتکار کمربند- راه می دهد. باید این نکته را مدنظر داشت که برداشت کلان چین از آمریکا به عنوان یک رقیب ژئوپلیتیکی و نظامی با وجود درهم تنیدگی متقابل اقتصادی، تأثیر فراوانی بر سیاست خارجی این کشور به ویژه در منطقه غرب آسیا دارد. زیرا پکن نگران توانایی های واشنگتن برای تسلط بر مناطق راهبردی جهانی و قطع منابع انرژی چین در طول یک درگیری بالقوه نظامی است. بنابراین مشارکت قوی اقتصادی، دیپلماتیک و سیاسی- امنیتی با جمهوری اسلامی ایران به چین در ایجاد موازنه قدرت با آمریکا در غرب آسیا کمک خواهد کرد. (Sale, 2021: 1-2)

۶. زمینه های هم گرایی میان ایران و چین

با توجه به تحول در نظام بین الملل و آسیایی شدن آسیا، جمهوری اسلامی ایران و چین به عنوان دو قدرت تجدیدنظرطلب در نظام بین الملل، به تدریج به جستجو در اشتراکات خود در سطح سیاست جهانی پرداخته اند؛ که این وجوه مشترک باعث هم گرایی در مناسبات سیاسی، امنیتی و اقتصادی میان دو کشور شده است. اشتراک دو کشور در جهان بینی منتقدانه نسبت به نظام بین الملل کنونی به رهبری آمریکا جوهره اصلی این هم گرایی را شکل داده است که با مفاهیمی مانند تجدیدنظرطلبی، چند جانبه گرایی، مشارکت محوری، به چالش کشیدن سلطه گری جهانی آمریکا و مخالفت با نظم بین المللی لیبرال خود را نمایان کرده است. همچنین ضرورت های سیاسی و امنیتی در نظام بین الملل و همچنین ظرفیت های اقتصادی و تجاری نیز به عنوان عواملی قدرتمند باعث هم گرایی همه جانبه دو کشور نسبت به یکدیگر شده است. از نمودهای این هم گرایی می توان به حمایت های چین از عضویت جمهوری اسلامی ایران در نهادهای بین المللی مانند بریکس و سازمان همکاری شانگهای اشاره کرد. (Asgar Khani and Asiyaban, 2020: 122-129) به صورت کلی مهم ترین محورهای هم گرایی در روابط جمهوری اسلامی ایران و چین به شرح زیر است.

۱-۶. جهان بینی مشترک

جهان بینی یک مفهوم دو سویه است که می تواند عملکرد دو گانه در روابط میان جمهوری اسلامی ایران و چین ایجاد کند. چنانچه در بخش بعدی این پژوهش یعنی زمینه های واگرایی میان دو کشور اشاره خواهد شد، یکی از اختلافات تهران و پکن در برخی از عناصر مفهومی مهم مانند جهان بینی، می تواند زمینه ساز واگرایی در سیاست های جهانی و منطقه ای دو کشور باشد. در شرایط کنونی و به ویژه در مواجهه با آمریکا و نظم جهانی لیبرال، جهان بینی مشترک جمهوری اسلامی ایران و چین زمینه ساز ایجاد نوعی ائتلاف میان دو قدرت شده است.

جهان بینی مشترک که از تجربه های تاریخی و آگاهی ملی دو کشور نشئت گرفته است، با مفاهیمی مانند: تجدیدنظرطلبی، چند جانبه گرایی، مشارکت محوری، مخالفت با سلطه گری آمریکا در سطح جهانی و نیز به

چالش کشیدن نظم جهانی لیبرال گره خورده است.

جمهوری اسلامی ایران و چین، نظم کنونی حاکم بر نظام بین‌الملل را نظامی ناعادلانه تفسیر می‌کنند که آمریکا و غرب آن را مطابق با منافع خود سامان داده‌اند. دو کشور خواستار تغییر در ساختار قدرت جهانی و عبور از نظم بین‌المللی لیبرال به رهبری آمریکا و غرب هستند. چین و جمهوری اسلامی ایران هم‌راستا با دیگر قدرت‌های تجدیدنظرطلب مانند روسیه معتقدند که نظم کنونی می‌تواند و باید تغییر کند. اظهار نظر شی جین‌پینگ،^۱ رئیس‌جمهور چین پس از وقوع جنگ در اوکراین گویای این بینش راهبردی در سیاست جهانی چین است. او خطاب به ولادیمیر پوتین^۲ اعلام کرد: «جهان در حال دگرگونی است - از آن دسته تغییراتی که در صد سال گذشته بی‌سابقه بوده است - و ما کسانی هستیم که این تغییرات را با هم انجام خواهیم داد».

(Brands and Gaddis, 2021:10) بر همین اساس می‌توان گفت؛ مقامات تهران و پکن بر این باورند که این تغییر و تحولات بخشی از یک روند تاریخی - ساختاری برگشت‌ناپذیر به سوی چندقطبی شدن است که توسط فناوری و تغییرات جمعیتی تسریع شده است و در نهایت به ظهور قدرت شرق و افول غرب خواهد انجامید.

چند جانبه‌گرایی یکی از مفاهیم مشترکی است که در سیاست خارجی چین و جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. مفهوم چند جانبه‌گرایی علاوه بر اینکه چارچوب‌های محدودکننده کنونی را برای جستجوی جایگاه راهبردی دو کشور در سطح جهانی و منطقه‌ای از پیش‌روی تهران و پکن برمی‌دارد، به‌صورت طبیعی با سلطه‌گری آمریکا و غرب در نظام بین‌الملل نیز به مقابله برمی‌خیزد. هژمونی آمریکا در نظام بین‌الملل و نفوذ یک جانبه آن بر نهادهای بین‌المللی، فضای کنشگری مستقلانه محدودی فراروی قدرت‌های تجدیدنظرطلب قرار داده است؛ قدرت‌هایی که به فراتر رفتن از چارچوب کنونی و ایجاد فضایی مناسب‌تر برای پیگیری منافع ملی خود می‌اندیشند، به ناچار خود را در مواجهه با آمریکا و سلطه جهانی آن خواهند یافت. (Shariatinia, 2011: 57- 60)

جمهوری اسلامی ایران از زمان پیروزی انقلاب اسلامی و چین طی یک دهه گذشته به‌صورت آشکار مخالفت با یکجانبه‌گرایی و هژمونی جهانی آمریکا را در دستور کار قرار داده‌اند. تصور عمومی در چین و ایران بر این پایه استوار است که با ورود به عصر چندقطبی و سقوط هژمونی آمریکا، فشارها و محدودیت‌های ساختاری کنونی که به واسطه تسلط آمریکا بر نهادهای بین‌المللی بر این کشورها اعمال می‌شود تا حدود زیادی از بین خواهد رفت و آن‌ها خواهند توانست در فضایی خالی از نظارت و محدودیت، به پیگیری اهداف منطقه‌ای و جهانی خود دست یابند.

درحالی‌که منافع اقتصادی متقابل، انگیزه‌های روابط دو کشور را برای ارتقای روابطشان تبیین می‌کند، اساس بنیادی مشارکت راهبردی جامع میان پکن و تهران در درجه اول مخالفت با سلطه آمریکا به‌ویژه از دیدگاه تهران است. (Saleh and Yazdanshenas, 2024: 14-24) بنابراین به موازات تحولات نظام بین‌الملل و افزایش اهمیت رویکرد نگاه به شرق در بینش تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاست خارجی کشورمان، تغییر در ساختار قدرت منطقه غرب آسیا و رقابت قدرت در صحنه نظام بین‌الملل میان واشنگتن و چین، باعث ایجاد فرصت‌های بالقوه برای تهران همانند عضویت کامل در سازمان همکاری شانگهای و بریکس شده است.

1. Xi Jinping

2. Vladimir Putin

به چالش کشیدن نظم جهانی لیبرال یکی دیگر از مؤلفه‌های مفهومی است که تهران و پکن خود را در آن هم‌جهت می‌یابند. مخالفت جمهوری اسلامی ایران با نظم جهانی لیبرال مبنایی به مراتب عمیق‌تر از مخالفت چین با این نظم دارد. اگر بتوان لیبرالیسم را به پنج بُعد فلسفی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تفکیک کرد، در این صورت پکن توانسته است خود را با برخی از ابعاد آن مانند لیبرالیسم اقتصادی تطبیق دهد و در مورد ابعاد فلسفی، فرهنگی و اجتماعی، شکاف عمیق و سازش‌ناپذیری با آن ایجاد نکند؛ اما مخالفت جمهوری اسلامی ایران با تمامی ابعاد لیبرالیسم، شرایطی منحصر به فردی در مقابل غرب و تهران قرار داده است. مخالفت ریشه‌ای و هستی‌شناسانه با لیبرالیسم نوعی اختلاف‌های ماهوی با غرب به وجود آورده است؛ که البته در شرایط کنونی به عنوان یک منبع تضمین‌شده سیاسی مورد توجه چین برای نزدیکی بیشتر به جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود. (Asgar Khani and Asiyaban, 2020: 128)

یکی دیگر از زمینه‌ها و مفاهیم مشترک دو کشور، رویکرد مشارکت‌محوری حاکم بر سیاست خارجی دو کشور، برخلاف رویکرد اتحاد و ائتلاف‌محور غرب است. آنچه باعث تمایز چین با دیگر قدرت‌های نوظهور در این موضوع می‌شود این است که رویکرد مشارکت به تدریج به کانون سیاست خارجی چین برای شکل‌دهی به «شبکه مشارکت جهانی» تبدیل شده است. (Ghafari Zadeh et al, 2022: 4) در این شبکه مشارکت جهانی، چین برای کاهش فشار ناشی از سلطه و نفوذ آمریکا در شرق آسیا به دنبال روابط نزدیک‌تر با دولت‌های مناطق دیگر از جمله جمهوری اسلامی ایران است.

مفاهیم پنج‌گانه فوق به عنوان چارچوب‌های اصلی جهان‌بینی مشترک در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و چین مبنایی برای هم‌گرایی سیاسی میان هر دو کشور شده است. این جهان‌بینی مشترک به عنوان یک رشته نامرئی پیونددهنده، هر دو کشور را برای بازپس‌گیری موقعیت و نفوذ خود در صحنه جهانی و همچنین در تلاش آن‌ها برای ایجاد یک نظم بین‌المللی عادلانه (نظمی که تحت سلطه یک قدرت سلطه‌گر نباشد) در کنار یکدیگر قرار داده است. به طور خلاصه، این موضوع را می‌توان به عنوان «خویشاوندی ایدئولوژیک» در روابط کنونی جمهوری اسلامی ایران و چین تعبیر کرد که به‌ویژه در مقابله با ایدئولوژی لیبرالیسم قابل توجه است. (Calabrese, 2006: 20-25)

۲-۶. ضرورت‌های سیاسی-امنیتی مشترک

جمهوری اسلامی ایران و چین به عنوان دو قدرت تجدیدنظرطلب در سطح نظام بین‌الملل محرک‌های سیاسی-امنیتی متعددی برای هم‌گرایی دارند. روند هم‌گرایی به صورت تدریجی و به‌ویژه با ظهور چین به عنوان یک قدرت بزرگ جهانی رخ داده است و به نظر می‌رسد با افزایش قدرت چین و به تبع آن گسترش اختلافات چین و آمریکا، زمینه‌های هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و چین از محرک‌های مستحکم‌تری برخوردار خواهد شد.

جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت شالوده شکن از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی، ضدیت خود را با ساختارهای ناعادلانه سیاسی-امنیتی حاکم بر نظام بین‌الملل ابراز کرد. ایده «نه شرقی-نه غربی» جمهوری اسلامی ایران، نه تنها بر موضوع استقلال داخلی بلکه بر مبارزه دائمی با کانون‌های قدرت، ثروت

و سلطه جهانی در غرب و شرق دلالت دارد. در دهه ۱۹۹۰ میلادی و حتی ابتدای دهه اول هزاره جدید، قدرت‌های نو ظهور شرقی مانند چین و روسیه تمایل چندانی به برقراری ارتباط‌های سیاسی - امنیتی گسترده با جمهوری اسلامی ایران نشان نداده بودند، اما با گسترش قدرت اقتصادی چین، آشکار شدن ضعف‌های آمریکا در غرب آسیا و کاهش نفوذ این کشور در بخش‌های مختلف جهان به‌ویژه پس از بحران اقتصادی سال ۲۰۰۸ فضای بین‌المللی و منطقه‌ای تغییر یافت. (Khanmohammadi and Sun, 2022: 28-32)

پس از پایان دهه نخست قرن بیست و یکم، چشم‌انداز ژئوپلیتیکی جهان به وضوح تغییر کرد و قدرت‌هایی مانند چین و روسیه از بحران‌های پی‌پی آمریکا در غرب آسیا نهایت استفاده را بردند. چین که رشد سریع اقتصادی آن از سال‌های پایانی دهه ۱۹۹۰ آغاز شده بود، در پایان دهه اول قرن حاضر با پیشی گرفتن از ژاپن به‌عنوان دومین اقتصاد برتر جهان تثبیت شد. ابتکار «کمربند-راه»^۱ شی جین‌پینگ که در سال ۲۰۱۳ میلادی رونمایی شد، نگرانی‌های امنیتی و راهبردی برای آمریکا ایجاد کرد. ابتکار کمربند-راه شامل شبکه‌ای از کریدورهای راه‌آهن و جاده در سراسر اوراسیا است که با مسیرهای دریایی در اقیانوس هند و اقیانوس آرام ادغام و ترکیب خواهد شد. به علاوه اگر گرمایش جهانی اجازه دهد، محور راهبردی قطب شمال نیز زیر پوشش این آبر پروژه قرار خواهد گرفت که توسط پایگاه‌ها و بنادر کشورهای دارای منافع مشترک در این ابتکار پشتیبانی خواهد شد. از نظر آمریکایی‌ها، پکن به دنبال سلطه ترکیبی در مقیاسی بی‌سابقه است که حتی آلمانی‌ها یا روس‌ها هرگز چنین جاه‌طلبی را با چنین ویژگی‌های همه‌جانبه‌ای پیگیری نکرده بودند. (Brands and Gaddis, 2021: 1-5)

از آنجایی که بلندپروازی‌های اقتصادی چین می‌تواند به ابعاد سیاسی، امنیتی و نظامی ترجمه شود، این موضوع برای سلطه‌طلبی آمریکا خطرآفرین خواهد بود. راهبرد جدید آمریکا یعنی «چرخش به آسیا» برای مهار چین پی‌ریزی شده است که ضرورت‌های ویژه‌ای در مقابل چین قرار داده است.

آمریکا از سال ۲۰۱۳ میلادی به صورتی گسترده سعی در مهار چین دارد. پیمان‌های سیاسی - امنیتی طراحی شده توسط آمریکا با هدف مقابله و مهار چین در حوزه اقیانوس آرام و اقیانوس هند بوده است. گسترش حوزه فعالیت ناتو به اقیانوس آرام و اقیانوس هند، دعوت از ژاپن، کره جنوبی و استرالیا برای حضور در اجلاس ناتو، جنگ‌های تجاری آمریکا در دوره ریاست جمهوری دونالد ترامپ^۲ علیه پکن، ایجاد و تقویت پیمان کواد^۳ و به تازگی شکل‌گیری پیمان نظامی - امنیتی آکوس^۴ میان آمریکا، انگلستان و استرالیا همگی در راستای مهار چین صورت گرفته است. (Lai, 2024: 6)

پکن برای خروج از تنگنای راهبردی و امنیتی به‌وجود آمده، شروع به جذب متحدین دور و نزدیک کرده است. در همین راستا چین به‌صورت طبیعی قدرت‌های منطقه‌ای تجدیدنظرطلب و مخالف با آمریکا را در راستای منافع جهانی خود ارزیابی کرده است. چین در یک‌دهه اخیر برای مقابله با انزوای ایجاد شده و خروج از

1. BRI
2. Donald Trump
3. Quadrilateral Security Dialogue
4. AUKUS

محاصره آمریکا و متحدان آن در شرق آسیا، حوزه اقیانوس آرام و اقیانوس هند، به دنبال سازماندهی یک بلوک سیاسی تجدیدنظرطلب در سطح جهانی است که با توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و ایجاد نهادهای بین‌المللی تقویت شده است. بدین ترتیب جمهوری اسلامی ایران که چند دهه پیشتر از چین، دشمنی خود با نظم بین‌الملل لیبرال و مقابله با هژمونی آمریکا را آشکار کرده بود، به‌عنوان یک متحد طبیعی در زمینه مقابله با آمریکا برجسته شد. حمایت پکن از عضویت تهران در نهادهای بین‌المللی مانند بریکس و سازمان همکاری شانگهای از نمودهای برجسته این هم‌گرایی محسوب می‌شود. (Sun and He, 2023: 1-10)

بنابراین با توجه به تحولات نظام بین‌الملل، جمهوری اسلامی ایران و چین با محدودیت‌های ساختاری سیاسی - امنیتی از سوی آمریکا و غرب مواجه شده‌اند و مسئله ضرورت‌های مواجهه با فشارهای غرب دو کشور را در کنار یکدیگر قرار داده است. جمهوری اسلامی ایران، ظرفیت‌های سیاسی - امنیتی چین به‌عنوان یک قدرت جهانی با حق و تو در شورای امنیت سازمان ملل متحد را تضمینی برای خود در مقابل فشارهای آمریکا و غرب تفسیر می‌کند؛ و در طرف مقابل چین ترکیب موقعیت جغرافیایی منحصربه‌فرد ایران با دشمنی هویتی آن با آمریکا را به‌عنوان یک اهرم مهم برای به‌چالش کشیدن سلطه‌گری آمریکا در غرب آسیا مورد ارزیابی قرار می‌دهد. علاوه بر این، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان دروازه ورود چین به غرب آسیا، آفریقا و شرق اروپا، مورد توجه مقامات چینی قرار گرفته است و یا به عبارتی دیگر، ایران به‌عنوان یکی از مسیرهای خروج چین از محصور شدن در شرق آسیا تلقی می‌شود.

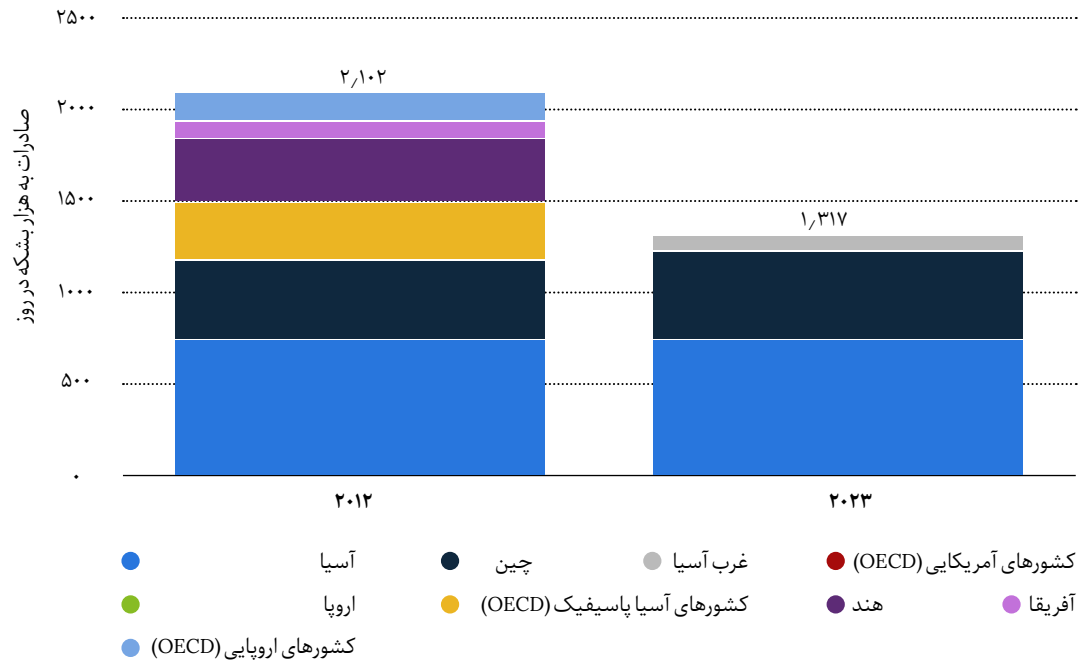
۳-۶. ظرفیت‌های اقتصادی-تجاری مشترک

سه عامل انرژی، تحریم‌های اقتصادی غرب علیه تهران و موقعیت ژئوپولیتیکی ایران در ابتکار کمربند-راه، از عوامل محوری در روابط اقتصادی و تجاری دو دولت ایران و چین محسوب می‌شود. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کشورهای دارنده ذخایر نفت و گاز جهان مورد توجه چین، به‌عنوان بزرگ‌ترین مصرف‌کننده انرژی جهان است. چین به‌عنوان بزرگ‌ترین مصرف‌کننده انرژی جهان، بیش از ۷۰ درصد انرژی خود را از غرب آسیا و به‌طور عمده از ایران و سایر کشورهای حوزه خلیج فارس تأمین می‌کند. وابستگی گسترده پکن به انرژی کشورهای حوزه خلیج فارس در کنار نفوذ گسترده سیاسی-امنیتی آمریکا در منطقه، یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های امنیتی چین است؛ چرا که اصلی‌ترین کالای راهبردی وارداتی چین از حوزه جغرافیایی تأمین می‌شود که تحت نظارت امنیتی بزرگ‌ترین رقیب جهانی این کشور است. (Zare, 2023: 293-299)

بنابراین می‌توان گفت ضرورت‌های امنیت انرژی برای چین، نقش جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان یکی از تأمین‌کنندگان عمده انرژی این کشور آن هم خارج از نظارت‌های امنیتی آمریکا برجسته می‌کند. پکن همواره نسبت به نفوذ گسترده امنیتی آمریکا بر کشورهای عربی حوزه خلیج فارس واهمه داشته است؛ به‌ویژه در صورت وقوع منازعات گسترده میان آمریکا و چین در آینده، واشنگتن می‌تواند از اهرم‌های فشار سیاسی و اقتصادی خود بر کشورهای عربی جهت محدودیت عرضه نفت به چین استفاده کند؛ اما جمهوری اسلامی ایران با در نظر گرفتن دشمنی دیرینه‌اش با آمریکا و غرب، می‌تواند به‌عنوان یک منبع مطمئن انرژی برای چین ایفای نقش کند. پکن حتی پس از اعمال تحریم‌های اقتصادی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران به

شکل ۱- صادرات نفت خام ایران در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۲۳، بر اساس منطقه مقصد (به هزار بشکه در روز)

Source: (Statista, 2024:1)

خرید نفت خود از تهران ادامه داده است. در شکل شماره ۱ میزان خرید نفت ایران توسط چین در سال ۲۰۲۳ قابل مشاهده است.

جمهوری اسلامی ایران در موضوع انرژی و فروش نفت، با توجه به اعمال تحریم‌های اقتصادی گسترده غرب علیه خود به چین وابسته بوده است. پس از خروج یک‌جانبه آمریکا از توافق هسته‌ای و اعمال مجدد تحریم‌های اقتصادی و راه‌اندازی کارزار فشار حداکثری علیه جمهوری اسلامی ایران، اقتصاد این کشور با فشارهای بی‌سابقه‌ای مواجه شد. جمهوری اسلامی ایران برای در هم شکستن محاصره اقتصادی غرب و غلبه بر تحریم‌های اقتصادی آمریکا، تقویت مراودات با پکن را در اولویت قرار داده است. پکن به‌عنوان یک قدرت بزرگ اقتصادی و فناورانه نوظهور، قادر است بخش وسیعی از تحریم‌های اقتصادی ایران را خنثی کند و با ادامه خرید نفت از تهران مانع از ایجاد بحران‌های اقتصادی شود. بدین ترتیب محور انرژی در بستر تحریم‌های اقتصادی به‌عنوان یک نیروی محرک مهم برای هر دو طرف، موجب افزایش سطح هم‌گرایی در روابط جمهوری اسلامی ایران و چین شده است. (Ehteshami, 2022: 10-18)

موضوع مهم دیگری که در زمینه اقتصادی و تجاری زمینه‌ساز ارتقای هم‌گرایی در روابط جمهوری اسلامی ایران و چین بوده، موضوع موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در ابتکار کمربند-راه پکن است. این ابتکار بزرگ شامل مجموعه‌ای از مسیرهای دریایی، ریلی و زمینی می‌شود، در صورت تحقق می‌تواند بافت اقتصادی و تجاری

جهان را دستخوش تغییر کند. مشارکت بیش از ۱۱۵ کشور جهان در این ابتکار مجموعه درهم تنیده‌های از وابستگی‌های پیچیده اقتصادی را ایجاد می‌کند که نقش چین را در مناسبات اقتصادی جهان و همچنین زنجیره تأمین ارزش جهانی ارتقا خواهد داد.

موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد ایران در مسیرهای زمینی و دریایی، این ابتکار را برای هر دو طرف سودمند خواهد کرد. پکن با استفاده از موقعیت جغرافیایی تهران کوتاه‌ترین مسیر زمینی برای دسترسی به غرب آسیا، آفریقا و شرق اروپا را به دست خواهد آورد و از طرف دیگر جمهوری اسلامی ایران در صورت ادغام در مسیرهای ترانزیتی ابتکار کمر بند- راه می‌تواند از انزوای بین‌المللی تحمیلی خارج شده و تحریم‌های اقتصادی غرب را خنثی کند. (Omidi, 2024: 73)

بنابراین ظرفیت‌های اقتصادی مانند صادرات انرژی و فرصت‌های تجاری و ترانزیتی برای دو کشور در سایه تحریم‌های اقتصادی گسترده غرب علیه تهران به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل هم‌گرایی در روابط جمهوری اسلامی ایران و چین مورد توجه بود. امضای پیمان راهبردی ۲۵ ساله میان دو کشور که سرمایه‌گذاری گسترده چین در مهم‌ترین حوزه‌های زیرساختی ایران از جمله انرژی، تجارت، بنادر، ارتباطات، کشاورزی و خدمات را شامل می‌شود از نمونه‌های بارز هم‌گرایی محسوب می‌شود.

۷. زمینه‌های واگرایی میان ایران و چین

با توضیحات ارائه شده از شرایط نظام بین‌الملل و پیوند کشورهای آسیایی، به خصوص تحولات شکل گرفته در سطح نظام بین‌الملل می‌توان گفت نوعی همسویی میان ایران و چین شکل گرفته است؛ اما این همسویی به معنای اتحاد نیست، بلکه هر دو کشور دارای موانعی در سطوح داخلی، منطقه‌ای و نظام بین‌الملل هستند که باعث عدم شکل‌گیری یک دیدگاه همسان نسبت به مسائل می‌شود. تاکنون عوامل واگرایی میان ایران و

شکل ۲- جایگاه ژئوپولیتیکی ایران در ابتکار کمر بند- راه چین

۹۷:۲۰۲۱, Source: Yazdani and Abadi

چین در عرصه داخلی و تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی مانع از ارتقای مناسبات دو کشور از سطح عادی به سطح راهبردی و در نهایت به ائتلاف و اتحاد شده است.

بر این اساس می‌توان گفت که ارتقای مناسبات میان تهران و پکن از سطح عادی (در حال حاضر) به سطح راهبردی و سرانجام ائتلاف و اتحاد، مستلزم متوازن‌سازی میان زمینه‌های مشترک و واگرایی‌های موجود است. برای رفع این موانع، ضروری است که هر دو کشور ابتدا موانع همکاری را شناسایی کنند و سپس نیاز است که در سطح نهادهای عالی تصمیم‌ساز و سیاست‌گذار در هر دو کشور، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌هایی به‌صورت هماهنگ و با توجه به منافع مشترک برای رفع این واگرایی‌ها انجام شود. (Grajewski, 2022: 168-183)

۱-۷. خوانش‌های متفاوت از نظام بین‌الملل

چنانچه در بخش قبلی اشاره شد موضوع جهان‌بینی و بینش‌های راهبردی چین و جمهوری اسلامی ایران در نظام بین‌الملل علاوه بر اشتراکات هم‌گرایانه، اختلافات واگرایانه نیز دارند. کلی‌ترین تفسیر از این اختلاف بینش را می‌توان به این صورت فرمول‌بندی کرد: جمهوری اسلامی ایران و چین در مقام سلبی یعنی نبایدهای ساختار نظام بین‌الملل تا حدود زیادی با یکدیگر هم‌پوشانی ادراکی و مفهومی دارند، اما در مقام ایجابی یعنی بایدهای ساختار نظام بین‌الملل با یکدیگر اختلاف دارند. در مقام سلبی مخالفت مشترک آن‌ها با نظم بین‌المللی لیبرال کنونی، یک‌جانبه‌گرایی غرب، هژمونی جهانی آمریکا دلیل اصلی هم‌گرایی در روابط دوجانبه بوده است، اما در مقام ایجابی یعنی جایگزینی نظم کنونی با نظامی دیگر (انتقال قدرت) دو کشور با اختلافاتی روبه‌رو خواهند شد. (Grajewski, 2022: 170-180)

تفاوت اصلی چین و جمهوری اسلامی ایران در نوع خوانش و رویارویی دو کشور با نظام بین‌الملل است. چین نظام بین‌الملل را عرصه رقابت قدرت‌های بزرگ می‌بیند که باید با بهره‌گیری از مکانیسم‌های اقتصادی و فناوریانه و بازتعریف برخی از ساختارهای سیاسی، به تجمیع قدرت و در نهایت صعود به رأس هرم قدرت در آن نائل شد، اما جمهوری اسلامی ایران نظام بین‌الملل را عرصه مبارزه دائمی حق و باطل می‌بیند که باید در مبارزه‌ای طولانی به پیروزی حق و براندازی باطل ختم شود.

با توجه به تفاوت‌های هستی‌شناسانه در نگرش‌های بنیادین دو کشور نسبت به ماهیت نظام بین‌الملل، طبیعی است که رویکردهای عملی دو کشور در بسیاری از موارد با یکدیگر فاصله داشته باشد که این را می‌توان در نحوه مواجهه متفاوت دو کشور با آمریکا مشاهده کرد. برخلاف جمهوری اسلامی ایران، چین به دلایل گسترده سیاسی و اقتصادی مجبور به همکاری یا دست‌کم عدم مقابله با آمریکا در سطح جهانی است. حجم وسیع تبادلات اقتصادی میان دو کشور در سال ۲۰۲۲ میلادی که بالغ بر ۵۵۰ میلیارد دلار است و نیز ضرورت حفظ ایمن جریان سرمایه‌گذاری در چین، این کشور را از رویارویی مستقیم با آمریکا حداقل در آینده‌ای نزدیک باز می‌دارد. علاوه بر این، همکاری دوجانبه چین و آمریکا در موضوعات مهمی مانند امنیت مسیرهای دریایی، زنجیره تأمین بین‌المللی، محیط زیست و گرمایش جهانی از دیگر مسائل حیاتی است که دو قدرت جهانی را مجبور به کنترل رفتارهای خود در مقابل یکدیگر کرده است.

این خویشتنداری در رقابت با آمریکا از اصول اساسی حاکم بر سیاست خارجی چین قلمداد می‌شود که با تقابل میان جمهوری اسلامی ایران و آمریکا فاصله بسیار زیادی دارد. (TehranTimes, 2024: 1)

چین همچنان خود را به‌عنوان یک قدرت اقتصادی در حال رشد می‌بیند که مطابق با راهبرد ظهور مسالمت‌آمیز، ظهور یک ابرقدرت اقتصادی را در آینده میان‌مدت نوید می‌دهد. به باور استراتژیست‌های چینی بروز تنش‌های شدید و غیرقابل کنترل در روابط با آمریکا که به اصطلاح از آن به‌عنوان «رویارویی با شاخ گاو» یاد می‌شود، می‌تواند مسیر رشد اقتصادی چین و جریان سرمایه‌گذاری این کشور را با چالش‌های مخرب مواجه کند. چین رقابت کنترل شده با آمریکا را در دستور کار خود قرار داده و حتی در موضوع بسیار مهم برای این کشور، یعنی موضوع تایوان و سیاست چین یکپارچه نیز، پکن حاضر به پذیرش خطر افزایش تنش‌های غیرقابل کنترل با آمریکا نبوده است. (Brands and Gaddis, 2021: 2-4) این بینش‌ها و خوانش‌های متفاوت میان ایران و چین در برخی از مواقع موجبات واگرایی در روابط دو کشور را ایجاد کرده است. این واگرایی‌ها به‌ویژه در موضوع همراهی چین با جامعه جهانی برای محدود کردن برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران نمایان است.

۲-۷. منافع متفاوت در غرب آسیا

رویکرد چین در غرب آسیا اقتصادمحور است. از نظر مقامات چینی، سیاست خارجی چین در قبال غرب آسیا بر پایه حفظ روابط اقتصادی با همه طرف‌ها، پرهیز از اتحادهای سیاسی علیه کشورهای خاص مانند عربستان سعودی است. علاوه بر این، سیاست خارجی چین بر عدم مداخله و بی‌طرفی در درگیری‌های منطقه‌ای، به‌ویژه مناقشه فلسطین و اسرائیل، استوار است. دلیل اصلی اتخاذ این رویکرد، پرهیز از دخالت در رقابت‌های کنش‌گران منطقه غرب آسیا است. برای مثال رقابت میان ایران و عربستان از دیرباز به‌صورت رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیکی بوده است و چین همواره تلاش می‌کند تا حد امکان خود را درگیر این رقابت‌ها نکند. چین درصدد گسترش نفوذ اقتصادی خود در غرب آسیا است و تلاش می‌کند که در ابتکار «کمربند-راه»، رویکرد چندجانبه‌ای به همه کشورهای منطقه داشته باشد. حجم تبادل‌های تجاری چین با کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس بالغ بر ۲۰۰ میلیارد دلار است که این موضوع شرایط ویژه‌ای را بر سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران تحمیل می‌کند. (Singh, 2022: 1-2)

به طور کلی چین در غرب آسیا خواستار منطقه‌ای با سطح تنش‌های محدود و کنترل شده است که بتواند دو هدف عمده این کشور را تأمین کند که یکی مربوط به انتقال پیوسته و بدون اختلال نفت به بازارهای چین است و دیگری مربوط به تضمین امنیت سرمایه‌گذاری‌های چین در منطقه است. از دیدگاه چین حتی مقابله این کشور با آمریکا در غرب آسیا نیز از دریچه سرمایه‌گذاری و رقابت اقتصادی مورد توجه است که با انتظارات جمهوری اسلامی ایران تفاوت زیادی دارد.

پکن، تهران را به‌عنوان بخشی از راهبرد بزرگ‌تر تعامل جهانی و توسعه اقتصادی خود می‌داند و هم‌زمان تلاش می‌کند که روابط تجاری و اقتصادی خود را با دیگر کنش‌گران و رقبای منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران همانند عربستان سعودی، امارات متحده عربی و دیگر کشورهای منطقه غرب آسیا گسترش دهد.

نتیجه‌گیری

ساختار قدرت نظام بین‌الملل دستخوش تحول عمیق شده و چند جانبه‌گرایی در حال تبدیل شدن به یک واقعیت انکارناپذیر سیاست جهانی است. جمهوری اسلامی ایران با اتخاذ رویکرد نگاه به شرق به این تحول پاسخ مناسبی داده است. اتخاذ رویکرد نگاه به شرق از جانب تهران تنها یک اقدام مصلحت‌آمیز برای مقابله با تحریم‌های غرب نیست، بلکه به‌عنوان فرصتی برای مشارکت جمهوری اسلامی ایران در تغییر و تحولات ساختار منطقه‌ای و جهانی است که به تبع آن در پی ایجاد چارچوبی چندجانبه برای امنیت دسته‌جمعی جایگزین چارچوب تحت رهبری آمریکا، با هماهنگی دیگر قدرت‌های نوظهور غیرغربی است. در شرایطی که واقعیت روشنی تحت عنوان «بلوک شرق» وجود ندارد، انتخاب و اتخاذ رویکرد نگاه به شرق، به معنای پیروی از شرق و تبعیت از کشورهای شرقی همانند دوران جنگ سرد نیست؛ بلکه هدف اصلی ایجاد یک رویکرد متوازن نسبت به کشورهای نوظهور شرقی است. مهم‌ترین کشور نوظهور شرقی چین است که تهران در رویکرد نگاه به شرق جدید برای آن اولویت بیشتری قائل شده است. دلیل اصلی این اولویت به تجربه‌های مشترک تاریخی، نگرانی‌های مشترک و منافع مشترک در مورد وضعیت کنونی بین‌المللی و منطقه‌ای باز می‌گردد. هرچند برخی بر این باورند که رویکرد جمهوری اسلامی ایران به سمت شرق، ناشی از مصلحت‌اندیشی سیاسی و واکنشی به تحریم‌ها و فشارهای سیاسی غرب است، اما با توجه به روند آسیایی‌شدن آسیا و عضویت دائمی ایران در سازمان همکاری شانگهای و بریکس، می‌توان ادعا کرد که تلاش ایران برای پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ارتقاء مشارکت جامع راهبردی، در کنار امضای قرارداد ۲۵ ساله با چین، نشان‌دهنده رابطه‌ای راهبردی میان دو کشور است. این رویکرد نگاه به شرق به تدریج به یک راهبرد تبدیل شده و فضای بیشتری را برای جمهوری اسلامی ایران به منظور کنش‌گری و شکل‌دهی به نظم جدید منطقه‌ای و بین‌المللی فراهم می‌آورد. در این راستا، رویکرد «نگاه به شرق» همچنین به دنبال تقویت همکاری‌های سیاسی، اقتصادی، و امنیتی میان ایران و دیگر قدرت‌های نوظهور شرقی، به‌ویژه چین است. توسعه روابط بین‌المللی با کشورهایی که در حال تبدیل شدن به کنشگران کلیدی در عرصه جهانی هستند، می‌تواند به جمهوری اسلامی ایران این امکان را بدهد که در برابر چالش‌های اقتصادی و سیاسی غرب، گزینه‌های بیشتری در دسترس داشته باشد. از سوی دیگر، بهبود مناسبات با کشورهای شرقی می‌تواند به تهران کمک کند تا تنوع بیشتری به منابع اقتصادی و تجاری خود بدهد و در عین حال به ایجاد یک همگرایی منطقه‌ای جدید کمک کند که در آن ایران می‌تواند نقش محوری‌تری ایفا کند.

در نهایت، نه تنها رویکرد نگاه به شرق فرصتی برای افزایش نفوذ ایران در سطح جهانی فراهم می‌آورد، بلکه این رویکرد می‌تواند به‌عنوان یک سکوی پرش برای ایستادن در برابر چالش‌هایی مانند تهدیدهای امنیتی و اقتصادی که از سوی کنشگران غربی ایجاد می‌شود، عمل کند. به‌علاوه، این راهبرد ممکن است به روند بازتعریف روابط بین‌المللی کمک کند، به‌گونه‌ای که قدرت‌های غیرغربی در تلاش برای تشکیل یک نظام جهانی جدید و متوازن‌تر، به جای نظام سنتی تحت رهبری و هژمونی آمریکا، یکدیگر را حمایت کند.

References

1. Alipur, M., Rokabiyani, R., & Ghorbani, V. (2021). Indo-Pacific and the Necessity of a More Serious Look at It by the Islamic Republic of Iran. *Journal of Political Research*, 49, 109-91. (In Persian).
2. Asgar Khani, A. M., & Asiyaban, O. (2020). Structural Complexity and New Patterns of Hegemonic Warfare. *Journal of Political and International Research*, 45, 111-129. (In Persian).
3. Asiyaban, O. (2022). Patterns of Governance; Geopolitical Fault Lines and the Competition between America, China, and Russia. *Journal of American Strategic Studies*, 7, 121-151. (In Persian).
4. Brands, H., & Gaddis, J. L. (2021). The new cold war: America, China, and the echoes of history. *Foreign Affairs*, 100, 10.
5. Calabrese, J. (2006). China and Iran: Partners Perfectly Mismatched. Manuscript, Washington DC: Middle East Institute.
6. Ehteshami, A. (2022). Asianisation of Asia: Chinese-Iranian Relations in Perspective. *Asian Affairs*, 53(1), 8-27.
7. Falahy, E., & Rostami, M. (2022). Defense and Security Strategies of the Islamic Republic of Iran with a Focus on the East: A Case Study of China and Russia. *Journal of Security Horizons*, 54, 177-217. (In Persian).
8. Ghafari Zadeh, M., Amiri, M., & Shabanzadeh, I. (2022). The Strategic Partnership Diplomacy of China and Its Approach Towards West Asia. *Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 4(4). (In Persian).
9. Grajewski, N. (2022). An Illusory Entente: The Myth of a Russia-China-Iran "Axis". *Asian Affairs*, 53(1), 164-183.
10. Hawksorth, J., & Tiwari, A. (2011). The World in 2050: The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities. PwC. www.tehrantimes.com/news/496566/Iran-China-trade-exceeds-2-8-billion-in-Jan.
11. House, W. (2022). National Security Strategy, October 2022. As of October, 17.
12. Khamenei, A. S. (2017). Six Reasons for Preferring the East to the West. Author: Mohammad Andaribi. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=38981>. (In Persian).
13. Khanmohammadi, S., & Sun, D. (2022). China-Iran strategic cooperation agreement in the changing international system. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 16(1), 27-45.
14. Kyung-Sup, C., & Taekyoon, K. (2024). Introduction: Agenda, Debates, and Subjects. In *Asianization of Asia* (pp. 1-10). Routledge.
15. Lai, C. (2024). US-Taiwan Relations and the Future of the Liberal International Order. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 54(1), p 6.
16. Menon, S. (2021). India and Asian geopolitics: The past, present. Brookings Institution Press.
17. Mezran, K., & Varvelli, A. (2019). The MENA region: A great power competition. Ledizioni-Ledipublishing.

18. Omid, A. (2024). Iran's Geopolitical Capacities in the Connection and Synergy of the INSTC and BRI Corridors. In *India's Economic Corridor Initiatives* (pp. 66-83). Routledge.
19. Perletta, G. (2024). Iran's Foreign Policy from Non-Alignment to 'Look to the East': Between Ideology and Pragmatism. *Middle East Critique*, 1-21.
20. Perteghella, A. (2019). Iran looking East: an alternative to the EU?.
21. Peters, M. A. (2023). The emerging multipolar world order: A preliminary analysis. *Educational Philosophy and Theory*, 55(14), 1653-1663.
22. Roumi, F. (2023). Transformation in the Leadership Priorities of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: From the Strategy of Neither East nor West to an Eastern Orientation. *Journal of Political Studies*, 65, 135-161. (In Persian).
23. Sale, A. (2021). The Iran-China Strategic Partnership and Changing Regional Order. Australian Institute of International Affairs, <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/the-iran-china-strategic-partnership-and-changing-regional-order>.
24. Saleh, A., & Yazdanshenas, Z. (2024). China-Iran strategic partnership and the future of US hegemony in the Persian Gulf Region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 51(2), 377-400.
25. Shariatinia, M. (2011). Iran-China Relations: An overview of critical factors. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 1(4), 57-85.
26. Sheikh Al-Islami, M. H., & Atazadeh, S. (2022). Asianization: A New Perspective on Looking East. *Journal of Foreign Relations*, 56, 38-68. (In Persian).
27. Singh, M. (2022). The Middle East in a Multipolar Era. Why America's Allies are Flirting with Russia and China. *Foreign Affairs*, December, 7.
28. Soltani, A. R., Derakhshandeh Lazrjani, M., & Rahgouy, M. (2011). The Role of Energy in China's Middle Eastern Politics. *Journal of International Relations Studies*, 16, 197-229. (In Persian).
29. Statista. (2024) Crude oil exports from Iran in 2012 and 2023, by destination region (in 1,000 barrels per day) <https://www.statista.com/statistics/264170/oil-exports-of-iran-by-region-2008>
30. Stephen, M. D. (2021). Emerging Powers and Emerging Trends in Global Governance. *Understanding Global Cooperation*, 445-465.
31. Sun, D., & He, F. (2023). GCC Countries' Future Relationship With the Shanghai Cooperation Organisation: Motivation and Prospect. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 17(1), 1-14.
32. TehranTimes. (2024) Iran-China trade exceeds \$2.8 billion in Jan-Feb. *Economy*.
33. Yazdani, E., & Abadi, M. (2021). China's Belt and Road Initiative and the Interests of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Global Politics*, 2, 87-130. (In Persian).
34. Zare, K. (2023). The Sino-Iranian Relationship: Preserving the Status Quo in the Region?. In *Routledge Companion to China and the Middle East and North Africa* (pp. 292-304). Routledge.
35. Zha, W. (2023). Southeast Asia amid Sino-US Competition: Power Shift and Regional Order Transition. *The Chinese Journal of International Politics*, 16(2), 241-261.